

VELİYYÜDDİN CÂRULLAH

VELİYYÜDDİN CÂRULLAH

(ولئى الدين جارالله)

(ö. 1151/1738)

Osmanlı âlimi,
kadı, fakih ve mantıkçı.

1070 (1659) yılında Rumeli'nin Yenişehir kazasına bağlı bir köyde doğdu. Bazı kaynaklar doğum tarihini 1069 olarak verir. Babasının adı Mustafa, dedesinin adı Ali'dir. İlk öğrenimini köyünde tamamladı. On beş yaşında iken Yenişehir'in Eminler mahallesindeki Taşmektep'te ders okudu. Otuz iki yaşında Mekke'ye giderek orada yedi yıl kaldı ve bu sebeple "Cârullah" lakabını aldı. Kendisi, *Fezâ'ilü'l-cihâd* adlı eserinin giriş kısmında Mescid-i Nebevî ile Mescid-i Aksâ'ya da mücâvir olduğunu söyler. Mekke'de iken seyahatlerde bulundu. Kudüs, Şam, Halep, Hama, Nablus ve Bağdat'a giderek âlimlerin derslerine katıldı. Mekke'de Nakşibendîliğin Müceddiyye kolundan Yekdest-i Mekki diye bilinen Ahmed Cürânî'ye intisap etti; bundan dolayı adı Müceddidîler arasında zikredilir (Şimşek, s. 236, 237, 405). Velîyyüddin Efendi, *Şerhu Risâleti'l-'adl fi beyâni hâli'l-Haçır* adlı eserinin sonunda tarikatının şeyhleri hakkında ayrıntılı bilgi verir. Burada Ahmed eş-Şirvânî en-Nakşibendî, Sofyalı Bâli Efendi'nin müntesiplerinden ve Melâmiyye'den Ahmed Çâvuş el-Halvetî, Ahmed el-Meczûb el-Bektâşî, Şeyh es-Seyyid Ali el-Hamevî el-Kâdirî, Şâtır Dede diye bilinen Şeyh Mehmed, Abdullah el-Lâhûrî ve Derviş Zülfü'nün isimleri geçmektedir. Velîyyüddin Cârullah, 1110'da (1698) İstanbul'a gelerek müderrisliğe başladı. *Tuhtetü'l-erib* adlı eserindeki ifadelerden 1128'de (1716) Fatih'teki Feyziye (Feyzullah Efendi) Medresesi'nde ders verdiği anlaşılmaktadır. Daha sonra Galata ve Edirne'de kadılık yaptı. Edirne kadılığı sırasında Fâtih Camii avlusunda Ayak Medrese yanında bir kütüphane inşa ettirdi. Cemâziyelâhir 1151'de (Eylül 1738) vefat eden Velîyyüddin Efendi yaptırdığı medresenin haziresine defnedildi.

Velîyyüddin Cârullah, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin Fatih'teki medresesinin bir odasında bulunan 800 cilt kitabını vakfetmiş (1134/1722), 1147'de (1734) bu kitaplar, Ayak Medrese yanında Fâtih Camii avlusuna yapılan kendi kütüphanesine nakledilmiştir. Kütüphanenin daha çok Fâtih medreselerindeki talebelerin faydalanması için oluşturulduğu tahmin edilmektedir. Velîyyüddin Efendi'nin kendi kitaplarıyla

birlikte topladığı çok sayıda değerli yazma da bu kütüphanede muhafaza edilmektedir. Onun medresesine vakfettiği kitapların sayısı 2200 olup bunların hemen hemen tamamı (2194) yazma halindedir. 21 Kânunuevvel 1334 (21 Aralık 1918) tarihli bir kayıтта Veli Efendi Kütüphanesi ve kütüphane binası hakkında bazı bilgiler yer almaktadır (Kütükoğlu, s. 101-102). *Osmanlı Müellifleri*'nde, kütüphane binasının depremde ağır hasar görmesi sebebiyle kitapların Kütübhâne-i Umûmî-i Osmaniyye (Beyazıt Devlet Ktp.) nakledildiği belirtilir. Bazı kaynaklarda Velîyyüddin Cârullah, III. Mustafa dönemi şeyhülislâmlarından Velîyyüddin Efendi ile karıştırılarak kütüphanesinin Beyazıt Camii avlusunda bulunduğu kaydedilir (*Hediyetü'l-'ârifin*, II, 501); Zirikî de kitapların Beyazıt Camii'ne nakledildiğini yazar (*el-A'lâm*, VIII, 119). Velîyyüddin Efendi'nin kitapları önce Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne, daha sonra Millet Kütüphanesi'ne, 1963'te de Süleymaniye Kütüphanesi'nde Cârullah Efendi Bölümü'ne nakledilmiştir.

Kaynaklarda Velîyyüddin Cârullah'ın çok güçlü bir hâfızaya ve yüksek bir hitabet kabiliyetine sahip, inceleme ve araştırmaya önem veren, zâhid bir kişi olduğu kaydedilir. Tefsir, hadis, fıkıh, akaid, kıraat, mantık, meânî, tasavvuf ve astronomi alanlarında çok sayıda eser telif etmiştir. Özellikle kendisinden önceki mantık metinlerini derlemiş, bunların üzerine şerh ve hâşiyeler kaleme almıştır. Bursalı Mehmed Tâhir, onun on altı eserine dair bilgi verdikten sonra birçok esere ta'likâtının bulunduğunu belirtir ve kendisini Osmanlı ulemâsi içinde ikinci tabakada yer alan önemli âlimler arasında sayar, bununla birlikte ulemâ arasında yeterince tanınmadığını belirtir. Cârullah Efendi'nin ayrıca kütüphanesinde mevcut kitaplar üzerine kaydettiği değerli notlara rastlanmaktadır.

Eserleri. Velîyyüddin Efendi eserlerini genellikle gençliğinde Mekke, Şam, Halep, Bağdat gibi şehirlerde bulunduğu yıllarda telif etmiş, İstanbul'a geldikten sonra bunları gözden geçirmiş, bir kısmını yeniden kaleme almıştır. Bu sebeple bazı eserlerinin nüshaları arasında farklılıklar görülmekte, bazı eserler üzerinde ise birden fazla çalışması bulunmaktadır. Eserlerinin önemli bir kısmının müellif nüshaları günümüzde Süleymaniye Kütüphanesi Cârullah Efendi Bölümü'ndedir. 1. *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'l-'İşâm*. Sa'deddin et-Teftâzânî'nin *'Aşkâ'idü'n-Nesefî* şerhine İsmâüddin el-İsferâyî'nin yazdığı hâşiyenin

nin hâşiyesi olup aynı esere Akkirmânî Kefevî'nin yazdığı hâşiye ile birlikte basılmıştır (baskı yeri yok, 1274 [Dârü't-tibâati'l-âmire]). İsmâüddin hâşiyesinin daha sonra yapılan bir baskısında (baskı yeri yok, 1316) sayfa kenarında Kefevî'nin, sayfa altında ise Velîyyüddin Efendi'nin hâşiyesi yer alır. Ayrıca *Mecmû'atü'l-havâşî'l-behiyye 'alâ Şerhi 'Aşkâ'idü'n-Nesefiyye* adlı eser içinde İsmâüddin ve Akkirmânî'nin hâşiyeleriyle birlikte yayımlanmıştır (IV, Kahire 1329). 2. *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'l-Hayâlî ve's-şerh*. Teftâzânî'nin *'Aşkâ'idü'n-Nesefî* şerhi için Ahmed b. Mûsâ el-Hayâlî'nin kaleme aldığı hâşiyenin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1139, vr. 1-65). 3. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Bircendi (Hâşiye 'ale'l-Mûlahhâş fi'l-heyye ve 'alâ şerhihi li-Kâdizâde ve 'alâ Hâşiyetihi li'l-Bircendi) fi 'ilmi'l-heyye*. Eserde, Çağmî'nin *el-Mûlahhâş fi'l-heyye* adlı metnine Kadızâde-i Rûmî tarafından yazılan şerh ile bunun üzerine Abdülâlî el-Bircendi'nin yazdığı hâşiyede açıklanması gereken yerlere notlar ilâve edilmiştir. Eserin yetmiş üç varakante oluşan müellif müsveddesi Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Cârullah Efendi, nr. 1466); bu nüshadan kitabın ancak üçte birinin yazılabildiği anlaşılmaktadır. 4. *Ehâdis-i Kudsiyye Tercümesi*. Eserin girişinde belirtildiğine göre kutsî hadisler Cârullah Efendi tarafından üç kısımda ele alınmış, Eyüp Camii'nin imamı el-Hâc Abdullah Efendi eserin birinci kısmını tercüme etmiştir. Bu tercümenin tesbit edilebilen tek nüshası Millet Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 71). *Osmanlı Müellifleri*'nde 319 kutsî hadisin toplandığı bildirilen eserin metni ve tercüme edilmeyen kısımları günümüze ulaşmamıştır. 5. *es-Seb'us-seyyâretü'n-nûriyye 'alâ Hâşiyeti'l-Fevâ'idü'l-Fenâriyye li-İsâgûci fi'l-mantık*. *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Kul Ahmed 'ale'l-Fevâ'idü'l-Fenâriyye, Hâşiye 'alâ Kul Ahmed 'ale'l-Fenâri* gibi isimlerle de kaydedilmiştir. Velîyyüddin Efendi eserine, Molla Fenârî'nin *İsâgûci* hâşiyesi üzerine yazılan yedinci hâşiye olduğu için *es-Seb'us-seyyâretü'n-nûriyye* adını verdiğini belirtir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1139, 1239, 1365, 1365 [müellif hattı], 1369; Beyazıt Devlet Ktp., Velîyyüddin Efendi, nr. 2226; Akseki İlçe Halk Ktp., nr. 249). 6. *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Muhyiddin 'alâ Şerhi Hüsâmiddin el-Kâtî 'alâ İsâgûci*. Hüsâmeddin Hasan el-Kâtî'nin *İsâgûci* (Eberî) şerhine Muhyiddin et-Tâlişî'nin yaptığı hâşiyeye ta'likâttir. Velîyyüddin Efen-

di eserin girişinde tahsili esnasında 1098'de (1687) Kâtî'nin çalışması üzerine bazı notlar yazdığını, İstanbul'a yerleştikten sonra 1128'de (1716) bunları temize çekerek ilâveler yaptığını kaydeder. Müellif nüshası Cârullah Efendi'de bulunan (nr. 1366) esere ait farklı nüshaların içeriklerinin de farklı olduğu anlaşılmaktadır (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1367, 1368; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2227; Millî Kütüphane, nr. 225, vr. 116^b-155^b). *Fevâ'id celile fi 'ibârât kalîle* adıyla kaydedilen eser de (Süleymaniye Ktp., Giresun, nr. 16) muhtemelen bu hâşiyedir. **7. Ta'likâ 'alâ Şerhi'l-Hanefiyye ve Hâşiyeti Mir Ebi'l-Feth.** Eserin müellif nüshası *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-âdâb li'l-Hanefî ve 'alâ Hâşiyeti Mir Ebi'l-Feth* adıyla kayıtlıdır (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1856; Kılıç Ali Paşa, nr. 877). Veliyyüddin Efendi, Mir Ebül-Feth Muhammed el-Erdebîlî hâşiyesinin müellif nüshasını Şam'da edindiğini, önce üzerine notlar düştüğünü, ardından şerhine şerh, şerh ve şerhin şerhi üzerine ta'likât yazdığını ifade eder. Ayrıca eserin sonunda kendi kaynaklarını sıralar ve özellikle Seyyid Şerîf el-Cürcânî ile İsmâüddin el-İsferâyînî'yi esas aldığını belirtir. **8. Hâşiye 'alâ şerhi'l-Makâşid li-Teftâzânî** (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1172). Teftâzânî'nin eserine Fenârî tarafından yapılan tahkikle bazı ta'likâtın toplanmasıyla telif edilmiştir. Bağdatlı İsmâil Paşa bu eseri *Şerhu Makâşidi'l-İtâlibîn fi'l-uşûl* adıyla zikreder ve Ebül-Abbas Ahmed b. Muhammed ed-Delâî el-Mağribî tarafından şerh edildiğini söyler (*İzâhu'l-meknûn*, II, 531-532). **9. Şerhu Risâleti'l-'adl fi beyânî hâli'l-Haçır 'aleyhisselâm (Şerhu'l-Kâşideti'l-Hađriyye) li-Nu'mân Paşa.** Sultan III. Ahmed döneminde reisültebbâ olan Yenibağçeli Mehmed Efendi, Köprülüzâde Nûman Paşa'nın risâlesine bazı itirazlarda bulunmuş, Veliyyüddin Efendi de buna reddiye mahiyetinde bir hâşiye kaleme almış (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1699, vr. 143-171), daha sonra öğrencilerinin isteği üzerine aynı esere bir de şerh yazmıştır. Müellif eserin sonunda kendilerinden tarikat ahzettiği kişileri sıralar ve haklarında bilgi verir; ayrıca Hz. Peygamber'le ilgili bir rüyasından bahseder (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1699, 1957, Yazma Bağışlar, nr. 1957; Köprülü Ktp., Köprülü Ahmed Paşa, nr. 122, vr. 41-190 [vr. 1-40, Nûman Paşa'nın risâlesidir]; ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi'nde [Cârullah Efendi, nr. 1700] Nû-

man Paşa'nın eserinin kenarında Veliyyüddin'e ait ta'likât mevcuttur). **10. el-Fevâ'idü'n-nûriyye 'ale'l-âdâbi'l-Hüseyniyye (Hâşiye 'ale'l-Hüseyniyye, Hâşiye 'alâ Şerhi'l-âdâbi'l-Hüseyniyye).** Muhammed b. Eşref el-Hüseynî es-Semerkandî'nin *Âdâbü'l-bağş* adlı eserine hâşiyedir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1862, 1864, Fâtih, nr. 4703, Kılıç Ali Paşa, nr. 885; Akşehir İlçe Halk Ktp., nr. 271). **11. Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Âdâb li-Taşkôprizâde (Hâşiyetü Şerhi Taşkôprizâde fi'l-Âdâb)** (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1864, vr. 1-41; Süleymaniye, nr. 909). Müellif hâşiyeyi ayrıca ihtisar etmiştir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1863, vr. 1-24). Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı (Fâtih, nr. 4714) *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Âdâbi Taşkôprizâde*'nin *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'l-'İşâm* olduğu anlaşılmaktadır. **12. Fezâ'ilü'l-cihâd (Kitâbü'l-Cihâd).** 107 babdan meydana gelen otuz dört varaklık eserin girişinde kaynaklar remizleriyle birlikte kaydedilmiştir; müellif Gazi Ali Paşa'ya takdim ettiği eserini Şam'da cemettiğini ve İstanbul'a geldiğinde temize çektiğini söyler (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 396, müellif nüshası). **13. Şerhu Âdâbi'l-Birgivi (ez-Ziyâ'ü'l-ma'nevî 'alâ Âdâbi'l-Birgivi).** Birgivi'nin *Âdâbü'l-bağş* adlı eserinin şerhidir; Veliyyüddin Efendi'nin eser üzerine kaleme aldığı büyük, orta ve küçük üç şerh aynı cilt içinde bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1867, vr. 1-12; vr. 13-18; vr. 18-25). **14. Hâşiye 'alâ Şerhi Hikmeti'l-'ayn.** Muhammed b. Mübarekşah el-Buhârî'nin mantığa dair eseri üzerine yazılmış hâşiyedir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1854, vr. 41-50). **15. Hâşiye 'alâ Câmi'i'l-rumûz.** Kûhistânî'nin Hanefî fıkhına dair *Câmi'u'l-rumûz fi şerhi'n-Nukâye* isimli eserinin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1361, vr. 28-59). **16. Hâşiye 'alâ Şerhi Ciheti'l-vağde.** Veliyyüddin Efendi, Sadreddinzâde Şirvânî'ye ait eser üzerine yapılmış hâşiyelerin hatalı olduğunu görmüş, kendisi önce bir ta'likât kaleme almış, daha sonra hâşiyesini yazmıştır (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1361, vr. 1-26'da ta'likâtın, nr. 1360 ve 1362'de hâşiyenin nüshaları mevcuttur). **17. Hâşiye 'alâ Şerhi Risâleti'l-isti'âre (Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Şerhi 'İşâmiddin 'ale'l-Risâle fi'l-isti'âre).** Ebül-Kâsım es-Semerkandî'nin *Risâletü'l-isti'âre* adlı eserine İsmâüddin el-İsferâyînî tarafından yapılan şerhin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1854, vr.

1-40 [müellif nüshası]; nr. 1700, vr. 49-168). **18. Mecmû'atü'l-havâşî 'ale'l-İşârât.** Nasîrüddin-i Tûsî'nin İbn Sînâ'nın *el-İşârât ve't-tenbihât* adlı eseri için kaleme aldığı *Şerhu'l-İşârât* etrafında Kutbüddin-i Şîrâzî ve Burhâneddin tarafından yazılanların toplandığı bir eserdir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1347). **19. Şerhu'l-Âdâb li-Sinâniddin el-Kencî.** Sinâneddin Yûsuf el-Kencî'nin (*Kesfü'z-zunûn*, I, 41) *Risâletü'l-âdâb*'ının şerhi olup Veliyyüddin Efendi eseri ilk defa kendisinin şerhettiğini kaydeder (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1700, vr. 16-49). **20. Tuğfetü'l-erib.** Âyana izâfe edilen tahrîmin icmâli gerektirip gerektirmediğine dair Fahreddin er-Râzî'nin *Mefâtihü'l-ğayb* adlı eserindeki tartışma üzerine kaleme alınmış bir risâledir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1678; *Risâle fi tahkiki'l-mezâhib fi'l-hürmeti'l-muzâfe ile'l-a'yân* adıyla, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 1958). Veliyyüddin Cârullah'ın diğer eserleri de şunlardır: *el-Furkân fi kırâ'ati'l-Kur'ân (ve f'râbih ve terâcimi kırâ'ih)* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 16, 17; *Osmanlı Müellifleri*'nde ayrıca zikredilen *İrâbü'l-Kur'ân*'ın *el-Furkân* ile aynı eser olması muhtemeldir); *Hâşiye 'alâ Şerhi Âdâbi'l-Mes'ûdi (Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-Mes'ûdi fi'l-âdâb ve 'alâ hâşiyeti ve 'alâ hâşiyeti'l-hâşiye)* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1861 [müellif nüshası]); *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Hidâye fi'l-hikme li-Kâdi Mir ve 'alâ Hâşiyeti Muşlihiddin el-Lârî* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1296); *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'l-'İşâm 'alâ Tefsiri'l-Beyzâvî* (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 5355; Yazma Bağışlar, nr. 1961, vr. 6-20; eserin başında müellifin Halep'teki Atabek Medresesi müderrisi Sâlih'in Veliyyüddin Efendi için yazdığı bir methiye mevcuttur, vr. 1-4); *Hâşiye 'alâ Şerhi Âdâbi'l-Birgivi li-Kazâbâdi li-Cârillâh* (Birgivi'nin eserine yazdığı şerhlerin sonunda yer alır [Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1867, vr. 25-29]); *Risâle fi'l-kıyâsi'l-müştemil 'ale'l-makâlâti's-selâse* (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 1953).

BİBLİYOGRAFYA :

Sicill-i Osmânî, IV, 613; *Osmanlı Müellifleri*, I, 267; Bursalı Mehmed Tâhir, "Terâcim-i Ahvâl: Cârullah Veliyyüddin Efendi", *SM*, V/129 (1326), s. 410-411; *İzâhu'l-meknûn*, II, 3, 531-532; *Hediyetü'l-'ârifin*, II, 501; *Kehhâle, Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XIII, 168; *Uzunçarşılı, İlmiye Teşkilâtı*, s. 237; Mübahat S. Kütükoğlu, *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri*, İstanbul 1978, s. 101-102; Abdülcebbar Abdurrahman, *Zehâ'irü'l-türâşî'l-'Arabiyyi'l-İslâmî*, [baskı yeri yok] 1401/1981, I,

VELİYYÜDDİN CÂRULLAH

942; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VIII, 118-119; Günay Kut – Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Ankara 1984, s. 192; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 84, 257; a.mf., *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, Ankara 2008, s. 207, 426, 518; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, II, 720; Ramazan Şeşen v.dğr., *Fihrisü mahtûâtı Mektebeti Köprülü*, İstanbul 1406/1986, II, 463; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, İstanbul 1997, I, 403-404; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmi'ü's-şürûh ve'l-havâşi*, Ebüzabî 1425/2004, I, 72, 335, 351, 972; II, 1191; III, 1792, 1853; Halil İbrahim Şimşek, *Osmanlı'da Müceddilik: XII/XVIII. Yüzyıl*, İstanbul 2004, s. 236, 237, 405, 407; *Mu'cemü'l-mahtûâtı'l-mevcûde fi mektebâti İstânbül ve Ânâtüli* (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], III, 1635; Ahmed Abdülmecid Herîdî, "Veliyyüddin Cârullah ve bernâmecü kırâ'etih", *Isl.*, XVI (1980), s. 1-60.

TAHSİN ÖZCAN

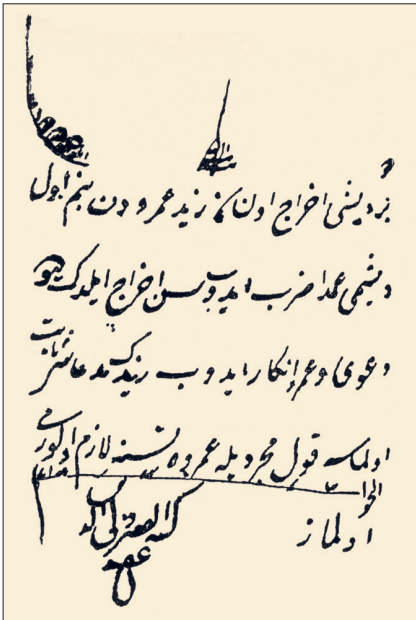
VELİYYÜDDİN EFENDİ

(ö. 1182/1768)

Osmanlı şeyhülislâmı, hattat.

İstanbul Silivrikapı'da Yayla semtinde dünyaya geldi. Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin kaydettiği seksen yedi yaşında öldüğüne dair bilgi doğru kabul edilirse 1095 (1684) yılı civarında doğduğu söylenebilir. Ekşişazâde lakabıyla da bilinir. Babası yeniçerilerin altmış dördüncü solak

Veliyyüddin Efendi'nin bir fetvası (*İlmiyye Salnâmesi*, s. 535)

ortası ihtiyarlarından Solakbaşı Hacı Mustafa Ağa'dır. Dedesi Hacı Hüseyin Ağa'nın da solakbaşılık görevinde bulunduğu nakledilir. Eğitimi hakkında kaynaklarda bilgi verilmez; sadece, tahsilini tamamladıktan sonra Ebezâde Abdullah Efendi'nin şeyhülislâmlığı döneminde babasının Silivrikapı'da Arabacı Bayezid mahallesinde yaptırdığı medresede ibtidâ-i hâric rütbesiyle bir süre müderrislik yaptığı kaydedilir.

Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'nın dikkatini çekerek onun himayesine giren ve Evkâf-ı Haremeyn müfettişliğine getirilen Veliyyüddin Efendi 1142'de (1729) Halep kadılığına tayin edildi; ancak ertesi yıl görevinden uzaklaştırıldı. Şem'dânîzâde, Halep kadılığından azlini anlatırken kendisinden Ekşişazâde Veli Efendi diye bahseder. Dört ay sonra Galata kadısı oldu. Kahire ve Medine'de de kadılık yaptı, bu sırada hac vazifesini ifa etti. İstanbul kadılığı pâyesini alarak Şâban 1169'da (Mayıs 1756) Anadolu kazaskerliğine getirildi; 19 Şâban 1171'de (28 Nisan 1758) Rumeli kazaskerliğine tayin edildi. Kısa bir süre görev yaptıktan sonra III. Mustafa'ya sunulan, kendisinin rüşvet aldığına dair bir arzuhal sebebiyle 28 Zilkade 1171'de (3 Ağustos 1758) azledilip Manisa'ya sürgüne gönderildi. Veliyyüddin Efendi'nin adaletperver bir kişiliğe sahip olduğunu ve doğruları söylemekten çekinmediğini belirten Şem'dânîzâde, kendisini sevmeyenlerin asılsız ithamlarına mâruz kaldığını ve aleyhinde uydurulan yirmi sekiz ayrı dilekçenin bulunduğunu nakleder.

Veliyyüddin Efendi, Çelebizâde Âsım Efendi şeyhülislâmlığa getirildiğinde Vezîriâzam Râgıb Paşa ile birlikte huzura kabulü sırasında her ikisinin de talebiyle affedildi ve 1 Zilhicce 1172'de (26 Temmuz 1759) İstanbul'a döndü. 28 Cemâziyelâhir 1173'te (16 Şubat 1760) Çelebizâde Âsım Efendi'nin vefatı üzerine şeyhülislâmlığa tayin edildi. Bu göreve tayini esnasında hastalığından dolayı saraya gidemedi ve iyileşinceye kadar konağında oturmasına izin verildi; padişahın huzurunda giyilmesi âdet olan şeyhülislâmlık kıyafeti (ferve-i beyzâ) evine gönderildi. Kaynaklarda bu durumun meşihat tarihinde ilk defa görüldüğü kaydedilir. Veliyyüddin Efendi, sert mizacı sebebiyle bir yıl altı ay on sekiz gün süren görevinin ardından 6 Safer 1175'te (6 Eylül 1761) şeyhülislâmlıktan azledildi. Azlinden sonra hacca gitmesine izin verildi, hac mevsimi gelinceye kadar da Bursa'da ikameti istendi. Bir süre sonra affedilerek tekrar İstanbul'a döndü. 24 Zilkade 1180'de (23 Nisan 1767) azledilen Dür-

Veliyyüddin
Efendi'nin
mezar taşı

rîzâde Mustafa Efendi'nin yerine ikinci defa şeyhülislâmlığa getirildi. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, teşrifat defterinden naklen Veliyyüddin Efendi'nin şeyhülislâm oluşu esnasında icra edilen merasimi ayrıntılı biçimde anlatır (*Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 491). Veliyyüddin Efendi, bir yıl altı ay iki gün görev yaptıktan sonra yaşlılığından kaynaklanan rahatsızlığı sebebiyle 13 Cemâziyelâhir 1182'de (25 Ekim 1768) vefat etti. Vefat tarihi *Sicill-i Osmânî*'de 3 Cemâziyelâhir olarak verilir. Koca Mustafa Paşa Camii'nde kılınan namazın ardından Eyüp'te Otakçılar civarında bulunan Murad Efendi (Mehmed Murad Buhârî) Zâviyesi'ne defnedildi. Nakşibendiyye-Müceddidiyye'yi Anadolu'ya getiren Murad Buhârî'ye intisap eden kişiler arasında Veliyyüddin Efendi'nin adı da geçmektedir. Şeyhülislâmlık süresi toplam üç yıl yirmi gündür (veya üç yıl bir ay).

Şeyhülislâmlığı sırasında fetvahânedeki görevli müsevidlerin maaşlarının artırılmasını sağlayan Veliyyüddin Efendi bu amaçla Bolu kazasının şer'î hâsılatını fetvahâneye arpalık olarak tahsis ettirmiştir. Ayrıca tıp eğitimi almadan hekimlik yapan kişilerin engellenmesi için hekimlerden oluşan bir heyet kurulmasını ve bu yolla sahtekârlığın önüne geçilmesini temin etmiştir. III. Mustafa döneminde devlet ricâlından Ruslar'la savaş yapılmasını istemeyenlerin safında yer almıştır. Veliyyüddin Efendi'nin büyük oğlu Mustafa Reşid Efendi müderrislik yapmış ve 1181'de (1767) babasının sağlığında vefat ederek Fatih'te defnedilmiştir. Üç defa Rumeli kazaskerliğinde bulunan küçük oğlu Hacı Meh-